

Historiske billeder i en digitaliseret historie

Informationer om hvor og hvornår gamle billeder er taget, gør fotografier til kunstnerisk og historisk kildemateriale. Tidligere var katalogudarbejdelse svaret på identifikationsbehovet. Ved at benytte ny teknologi afprøves nu ideen om at skabe en interaktiv, digitaliseret kulturhistorie om det tyvende århundredes hverdagsliv i Danmark på baggrund af de gamle billeder.

Afseniorforsker Dag Petersson, Det Kongelige Bibliotek og MODINET (Center for Medier og Demokrati i Netværkssamfundet), Københavns Universitet

For 35 år siden publicerede førstebibliotekar Bjørn Ochsner en alfabetisk fortegnelse over samtlige danske fotografer i 1800-tallet. Det er et imponerende katalog i to bind over hvornår, hvor og i hvor høj udstrækning danskfødte fotografer havde været aktive, både i Danmark og udenfor landets grænser. *Fotografer i og fra Danmark indtil år 1900* var dobbeltvolumens første titel og den holdt sig i godt sytten år, indtil publikationen af en ny illustreret udgave som inkluderede praktiserende fotografer helt frem til 1920.¹ Af Ochsners forord fremgår, at katalogets formål er at hjælpe såvel privatpersoner som museer og arkiver med at bestemme hvornår og hvor, deres gamle fotografier er blevet taget. Når og hvor er ofte de første spørgsmål, vi stiller i forhold til gamle billeder, men tidlige fotografier dateredes næsten aldrig, og information om, hvor de blev taget, er også sjælden. Derimod var det almindeligt blandt

fotografer i 1800-tallet at sælge deres billeder opklistret på et stykke karton, hvor atelierets navn og adresse var trykt. Det var denne information, Ochsner mente, at man kunne udgå fra.

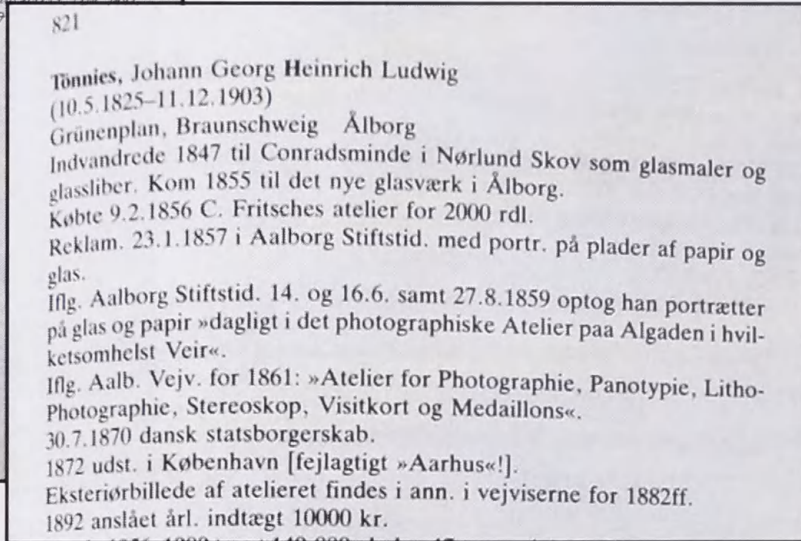
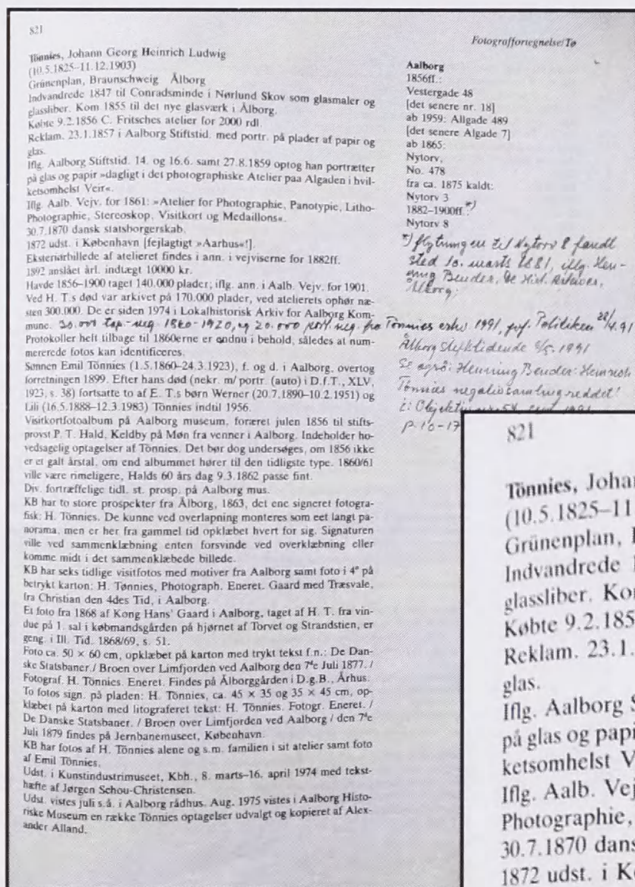

Elis og Johan Ammitzbøll, Foto: H. Tönnies. Ca. 1890. Iflg. Ochsner eksisterer Tönnies' protokol for mere eksakt identificering. (Det Kongelige Bibliotek).

Ochsners tanke var, at store og små samlere af historiske billeder skulle kunne identificere sine gamle fotografier ved at genfinde fotografens navn eller adresse i kataloget. Med udgangspunkt i den information, som Ochsner samlede ind om hver fotograf, ville det så blive muligt at sætte billederne ind i deres historiske sammenhæng. Ochsners opgave bestod nu ikke

så meget i at præstere en fuldstændig fortegnelse over enhver, der i 1800-tallet havde brugt et kamera, men i at fuldende katalogets anvendelighed. Som førstebibliotekar på Det Kongelige Bibliotek og leder af Kort- og Billedafdelingen mellem 1944 og 1980, besad Ochsner en paratviden om danske fotografer, som var ganske uovertruffen, og

bruge kataloget skabte den effekt, som lå Oschner stærkest på sinde. Idet man begyndte at producere systematisk viden om danske 1800-talsfotografier, forandredes nemlig deres kulturelle status fra overflødig ragelse til kunstnerisk og historisk kilde-materiale. Som afdelingens nuværende chef, Ingrid Fischer Jonge, har udtrykt situationens tilstand før Ochsner: "Forståelsen for ældre fotografiers dokumentariske eller kunstneriske betydning var stort set ikke til stede. Der blev smidt gamle fotografier ud i mængder, som overgik enhver fantasi."² I Ochsners forord får man også en antydning af, at det præcist var dette, som førstebibliotekaren havde til hensigt at sætte stop for: "at store mængder fotografier af lokal

Katalogen Fotografer i og fra Danmark indtil år 1920 s. 821. (Det Kongelige Bibliotek).

ved hjælp af et imponerende netværk af danske og udenlandske kilder blev hans katalog også et i sandhed betydningsfuldt værk – eller snarere et værdifuldt betydningsværktøj, som stadig anvendes.

Det virkeligt geniale ved Ochsners katalog var dog ikke bare, at man ganske enkelt kunne fremskaffe en hel del relevant information om ellers anonyme billeder, men at man ved faktisk at

eller landsomfattende interesse kasseres ved boafslutninger og oprydninger." I stedet forstod han, at "anspore den interesse, der i de senere år fra Landsudvalget og fra museer og arkiver har været vist de gamle fotografier" (s. VI).

Men Ochsner var samtidig klar over sit værktøjs begrænsninger. For at kataloget skal fungere kræves det, at fotografierne stadig sidder fast

på deres kartonstykke, og at den trykte tekst stadig er læselig. Uden tilgang til adresse eller navn lover kataloget ikke at kunne udrette særligt meget, og hvis billedet er blevet affotograferet eller reproduceret uden denne information, henviser Ochsner sine samlere til andre metoder: "Hvis de faldgruber, som senere aftryk, affotograferinger, etc. frembyder, samt om muligheder for datering ud fra tekniske data, montering m.v. henvises til Louis E. Grandjean og Albert Fabritius (red.) *Den lille Portrætkunst i Danmark siden 1750*, Kbh. 1949, og Sven Tito Achen (red.): *Jeg er Samler*, Kbh. 1955."

Hvis man begynder at fundere over Ochsners strategi, så fremstår det klart og tydeligt, at han forstod, hvordan man anvender en institution for at producere kulturhistorie. Det er åbenbart, at Ochsner var klar over, at kulturhistorie er noget som produceres og ikke bare bevares. Kataloget var endda kun én af de teknikker, han vidste at anvende, men hvis den er særligt interessant at skænke et par tanker i dag, er det fordi, den stiller sig i kontrast til vor samtids digitale strategier. Det er let at glemme, at det ikke er mere end atten år siden, at den anden udgave af Ochsners katalog blev publiceret, og at man i 1986 kun var begyndt at formulere de første dristige planer om at digitalisere billedsamlingerne; Internettet var da stadig science fiction. Når vi nu i dag har været i gang med scannere, servere og databaser siden 1990 og har mere end 80.000 billeder tilgængelige på web'en, så ter "senere aftryk og affotograferinger" sig snarere som forudsætninger end som faldgruber for den kulturhistorie, vi er i gang med at producere. Men spørgsmålet er, om vi ikke stadig kan lære noget ved at sammenligne vores digitaliseringsstrategi med Ochsners katalog.

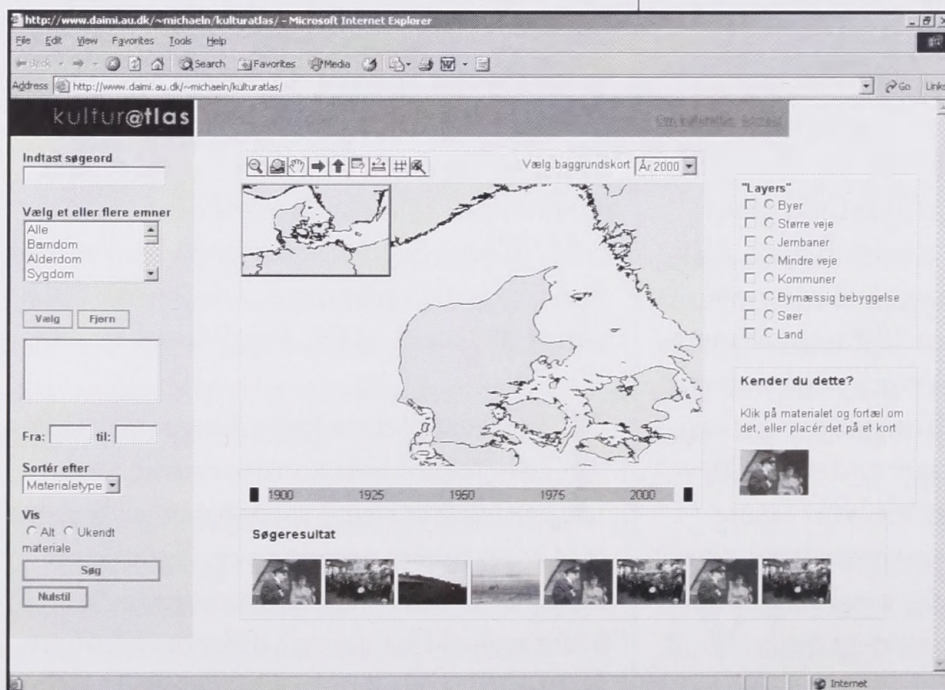
Man må nok konstatere, at flere af Ochsners grundlæggende forestillinger om historiske billeder har fået hård konkurrence fra nye teorier og ideer. For det første kan vi konstatere, at det, som Ochsners generation betragtede som et hverdagsfotografis identitet, er forandret. Deres ensidige fokus på præcist hvor og hvornår et fotografi blev taget, er i dag blevet sidestillet med andre interesser: f.eks. hvordan et billede blev fremvist eller i hvilke sammenhænge, det blev brugt. Derfor har man også revideret forestillingen om, at et billedes historie ligger gemt udelukkende i materialet selv. Det er stadigvæk givet, at man undersøger det billede, man vil vide noget om, men lige så selvklart er det, at en række andre ressourcer kan vise sig betydningsfulde for at forstå, hvad et billede er, eller hvad det har været. For det andet virker det som givet for Ochsner, at bibliotekets opgave er at sammensætte en fortegnelse, og at dette katalog er det centrale knudepunkt, hvor historien bliver til. Som en gammeldags telefoncentral er kataloget et værktøj, som ser til, at historiske personer, begivenheder og objekter kan kobles sammen og give mening i dialog med hinanden. For det tredje er det en konfliktfri historie som produceres hos Ochsner: kataloget indeholder primært informationer, som er faktisk objektive eller kvantitative, som eksempelvis om C.C. Breddahl: "Købte 5.1.1891 fosfor på Saxkøbing Apotek" (s. 61) eller om Anine Jensen: "Blev sept. 1892 medl. af Da. Fot. Foren." (s. 235).

Ikontrast til disse forestillinger udtrykkes i dag forholdsvis kontroversielle ideer, som dog er i gang med at materialiseres i et af vores nyeste projekter: en digitaliseret historie om det tyvende århundredes hverdagsliv i Danmark. Under overskriften 'kulturatlas.dk' arbejder Det Kongelige Bib-

liotek og Statsbiblioteket tæt sammen om at udvikle og designe en ny brugerflade tilpasset til den web-opkoblede computer i hjemmet. Her vil brugeren kunne interagere med historiske billeder, lyd, tekst, kort og video både fra bibliotekernes egne arkiver og fra Kort- og Matrikelstyrelsen, Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver og Dansk Folkemindesamling. En prototype, som dækker Sydthy og Nakskov kommune, forventes allerede her til efteråret at kunne blive præsenteret på adressen www.kulturatlas.dk.

Selv om jeg i resten af denne artikel kommer til at præcisere flere forskelle mellem Ochsners katalog og kulturatlas.dk, er det samtidig vigtigt at huske på, at de har mange ting tilfælles. De er begge værktøj til at identificere ukendte billeder og til at anspore en faktisk interesse for gamle fotografier, og hvis Ochsners katalog producerede en kulturhistorisk nyskrivning ved at forandre gamle fotografiers status, så er tanken med kulturatlas.dk at forandre kulturhistoriens status ved at indsamle, hvad folk ved om gamle billeder.

Man får let det indtryk, når man bladrer lidt i Ochsners katalog, at billederne i bibliotekets egne samlinger er både færdigdaterede og geografisk bestemte. Det er de ikke; det er aldrig blevet gjort, og det ville tage rigtig lang tid at bestemme dem alle sammen. Bibliotekerne ved heller ikke særligt meget om de yngre billeder i samlingerne, og her findes der hverken navn eller adresse at gå efter. Så der er stadig et stort behov for at identificere bibliotekets egne billeder. Det er dette, som kulturatlas.dk skal sørge for. Bibliotekerne behøver hjælp med at identificere deres billeder og den hjælp forventes at komme udefra, fra den almene befolknings kollektive, men broget modstridende kundskaber og minder. Set ud fra Ochsners perspektiv vender kulturatlas.dk helt og holdent rundt på den traditionelle rollefordeling mellem institution og almenbefolkning. Med kulturatlas.dk er det nemlig den almene befolkning, som oplyser institutionen i stedet for omvendt, og til den opgave er et værktøj, som kan lignedes med en gammel telefoncentral, udueligt. Det som er rigtigt

'Skærbillede af kulturatlas.dk'
Præliminær skitse af Michael Nielsen, Statsbiblioteket i Århus.

radikalt, og ganske kompliceret, er, at denne omfordeling af roller medfører en forandring også af katalogets identitet: fra en struktureret fortegnelse over historisk information skal det nu danne grundlag for velafgrænset søgning i en database.

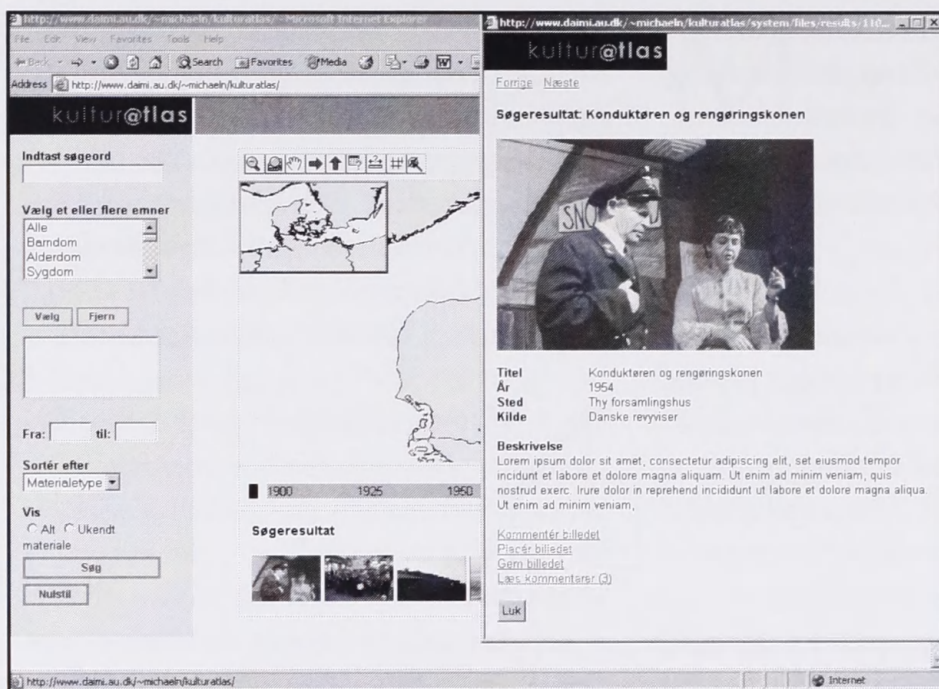
Hvornår og hvor – de to spørgsmål om et enkelt billede, som Ochsners katalog ville kunne give svar på – er blevet forvandlet til søgefunktioner i kulturatlasen. Man søger efter billeder fra den tid og det sted, man er interesseret i. Det gør man ved at markere et område på et digitalt Danmarkskort og et historisk interval på en tidslinie; siden her kan man vælge et eller flere emneord, eller man kan skrive et frit søgeord i et tekstfelt. Hermed forbereder man et udsnit i de databaser, hvor de digitale filer ligger. Når man siden her klikker på 'Søg', hentes udsnittet af databasen frem, og resultatet vises længst nede på siden som en horisontal stribe af små billeder, såkaldte 'thumbnails'.

Men, kan man så spørge, hvordan er det muligt at vise billeder fra et specifikt sted og historisk tidspunkt, hvis det er præcist den information, vi mangler? Svaret er, at vi ved nogenlunde hvor og hvornår, et billede er taget. Når materialet registreres til databasen, tidsbestemmes hvert billede nogenlunde indenfor et sandsynligt interval, lige som hvert billede stedsbestemmes nogenlunde indenfor et generøst sæt af geografiske koordinater. Hvert billede tildeles også et eller flere af de ca. 30 på forhånd bestemte emneord. Tager man i betragtning det store antal variable parametre involveret i en søgning, er hvert udsnit fra billedbasen mere en sværm af spredte end en veldefineret efterspørgsel. Men det er også intentionen, for her gælder

omvendte regler jævnført med Ochsners katalog: det er bedre at få for mange forskellige svar i resultatlisten end for få. Og hvis man skal være rigtigt nøjeregnende: betegnelsen 'resultatliste' er et dårligt ordvalg, for striben af thumbnails er mindre et resultat end begyndelsen på muligheden for at bidrage aktivt til Danmarks hverdagshistorie.

Når man klikker på en thumbnail i striben vises en forstørrelse af samme billede. Under billedet tilbydes man tre forskellige funktioner. 1) Med kommentar-funktionen åbnes et felt, hvor man kan skrive noget om billedet, som digitalt fasthæftes, sådan at andre, som finder samme billede senere, har mulighed for at læse, hvad man har skrevet. Hvis der allerede findes tidligere kommentarer, kan man læse dem og måske modargumentere eller tilføje mere information. 2) Hvis billeder ikke er registreret præcist tidsmæssigt og/eller geografisk, kan brugeren åbne et nyt vindue med en funktion, som hedder 'placér billedet'. Her kan man ved hjælp af enten et kort eller med adressefelt præcisere billedets geografiske oprindelse og/eller ved hjælp af et felt for inddatering af årstal berette, hvornår billedet blev taget. 3) Den tredje mulighed er at gemme flere interessante billeder til senere i sessionen, hvor man kan kommentere og/eller lokalisere flere billeder på en gang.

Hvis en bruger har indkodet ny geografisk information eller dateret et billede til et vist tidspunkt, gælder denne nye information som billedets fremtidige søgeparameter. En bruger kan altså flytte et billedes historiske oprindelse i tid og rum. Resultatet er, at et billede, som svarer til én specifik indstilling af søgefunktioner den ene dag, måske ikke svarer til

'Skærbillede af kulturatlas.dk' – med forstørret udsnit. Preliminær skitse af Michael Nielsen, Statsbiblioteket i Århus

samme indstillinger en uge senere. Det er dog muligt for en anden bruger at korrigere en tidligere brugers bestemmelse, hvis man mener, at billedet er blevet fejlagtigt identificeret: dog kan man ikke flytte billedet udenfor det geografiske område eller historiske interval, som bibliotekets registrering oprindeligt har bestemt.

Muligheden for at kommentere de enkelte billeder sørger yderligere for, at den digitaliserede kulturhistorie ikke bliver konfliktløs. Man kan forvente, at kommentarer af kvalitativ karakter vil repræsentere en række skiftende perspektiver (politiske, personlige, økonomiske etc.), og at der dermed kan opstå en mangfoldighed af historiske stemmer. På den anden side, er det muligt, at spontane diskussioner eller disputer opstår imellem bidragyderne. I begge tilfælde er denne historiske konfliktfuldhed ikke nødvendigvis at betragte som et problem, der skal reduceres, men som et af de aspekter, der garanterer selve produktionen af historie.

Jeg ved ikke, hvad Ochsner ville have tænkt om at sidestille hans videnskabelige oprettelse af et historisk katalog med denne digitale legeplads for tekster og billeder. Det er ikke sikkert, at han ville have værdsat lignelsen, men kulturatlas.dk er også blevet formet af en afvigende opfattelse af historie end den, hans generation var fortalere for. Også bibliotekernes og arkivernes rolle er blevet forandret: fra at stille et katalog til rådighed som et centrum, hvor historien kobles sammen, til også aktivt at initiere en mangfoldighed af spontane feedback-processer blandt sine brugere. Men kan en website som kulturatlas.dk virkelig producere viden? Jo da, det kan den, men forskellen i strategien er denne: i stedet for at finde en overensstemmelse mellem atelierets navn og katalogets fortegnelse, og derefter overføre information fra det generelle (kataloget) til det partikulære (billedet), så tænker vi nu i stedet, at et billede hører hjemme i en tid og på et sted, hvis den er blevet placeret dér tilstrækkeligt mange gange af forskellige uafhængige aktører. Hvis ti brugere placerer samme

fotografis oprindelse i tid og rum helt nær ved hinanden, og hvis deres kommentarer understreger troværdigheden af deres indkodninger, så har vi produceret kulturhistorisk viden på helt nye præmisser.

Men hvordan kan vi vide, at folk ikke lyver og bedrager? Det kan vi ikke. Men hvis alle ti personer skriver nonsens i kommentarerne og placerer billederne i øst og vest, så ved vi heller ikke mindre, end vi vidste fra begyndelsen. Succeskriteriet vil i så fald ikke være blevet

opfyldt, og udviklingen af et landsomfattende kulturatlas vil hermed gå i stå. Men selv i forhold til en eventuel fiasko er perspektivet, som der åbnes op for, hvis kriterierne bare nogenlunde opfyldes, så radikale og spændende, at projektet allerede har vakt international opmærksomhed. Og uanset om kulturatlas.dk bliver en succes eller et maveplask, så kommer Danmarks historiske billedsamlinger til at kunne drage lærdom af forsøget, og det ville uden tvivl komme os til gode, næste gang en strategi for kulturhistorisk nyproduktion skal ridses op.

Noter

1 Bjørn Ochsner, *Fotografer i og fra Danmark indtil år 1900* (København: Det Kongelige Bibliotek, 1969); *Fotografier i og fra Danmark til og med år 1920* (København: Bibliotekscentralens Forlag, 1986).

2 Ingrid Fischer Jonge, "Indledning" i *Fotografi på tryk. Bjørn Ochsner: essays og artikler*, (København: Det Kongelige Bibliotek, 1996) s. 9